

Industrisamhället – arbetsliv och samhällsklasser

De som satsade pengar i fabriker ville kontrollera både arbetsprocessen och arbetarna på ett effektivare sätt. Nya maskiner kom i hög utsträckning att styra arbetstakten. Men det var inte bara maskinerna som bestämde utvecklingen. Med den nya marknadsekonomi växte en ny inställning fram i förhållande till arbetet. I det gamla samhället arbetade man och hustru tillsammans för att få mat på bordet. Om de lyckades med det, hade det varit ett bra år. Företagarna, däremot, såg i arbetet ett sätt att tjäna pengar. Det gällde att vara bättre än sina konkurrenter och hela tiden blicka framåt, mot nya investeringar och framtida inkomstkällor. Denna nya inställning kom till stor del att driva den fortsatta utvecklingen.

Livmedelsbutik i Frankfurt omkring 1900. Hushållen gick från att vara en kombinerad produktions- och konsumtionsenhet (där alla hjälptes åt att producera den mat och de varor som behövdes inom det egna hushållet) till att bli renodlade konsumtionsenheter (hushåll) som köper mat och varor från produktionsenheterna (företagen).
I vilket skede av industrirevolutionen hör bilden hemma? Speglar den merkantilsism eller marknadsekonomi?

KVINNOR, MÅN OCH ARBETSLIV

I äldre tider var män och kvinnor beroende av varandra för överlevnaden. De arbetade tillsammans, men med olika saker. Vid behov kunde de hjälpas åt. Kvinnor hade sina »kvinnliga« kompetensområden, inom vilka männen inte hade någon kunskap, till exempel barnmorskeyrket. Endel av dessa var »nyckelpositioner« för att överleva, till exempel kunsken att ta hand om mat. En bonde gifte vanligen om sig om hans hustru dog. Det behövdes en kvinna för att ta hand om gårdens »kvinnliga« uppgifter. Faktum är att han var mer beroende av henne än tvärtom, eftersom en kvinna kunde sköta »mansjobb« vid behov. Dessa regler var kulturella och kunde skifta mellan olika platser – på en del håll kunde män ta hand om mat (eller i alla fall viss typ av mat).

Detta innebär dock inte att kvinnor hade en stark ställning i andra sammanhang. De var underordnade männen i lagen, särskilt när det gällde äganderätt och inom äktenskapet.

I och med det nya lönearbetet försvann de gamla kvinnliga kompetensområdena. Många arbetarkvinnor fick i stället utföra enkla och monotona arbetsuppgifter i fabriker och med lägre lön än männen. Samtidigt växte en ny kvinnosyn fram inom medelklassen, som starkt skilde på manligt och kvinnligt. Den nya medelklasskvinnan skulle vara ekonomiskt beroende, medan mannen skulle vara ekonomiskt oberoende och dessutom familjeförsörjare. Medelklasskvinnan blev därför hemmafru. Kvinnor som hörde till arbetarklassen skulle hålla sig till rent kvinnliga yrken, som att passa upp på andra. Arbetsuppgifterna blev striktare uppdelade i manliga och kvinnliga. Genom olika reformer fick ändå kvinnor på många håll viss myndighet att råda över sin egen ekonomi och bättre möjligheter till utbildning.

Hur ser din genusstyt ut? Finns det särskilda manliga och kvinnliga sysslor, områden eller egenskaper?

ÄKTENSKAPET FÖRÄNDRAS

Kvinnan skulle nu bli mannens stöd i livet och hennes roll framför andra blev mammans, som tog hand om barnen och handlade mat (vilket i de växande städerna nästan kunde vara ett heltidsarbete). Men när medelklasshustrun fick råd med tjänstefolk behövde hon inte heller ägna sig åt detta på heltid.

För alltför blev kärlek grunden för äktenskapet. Som en följd av detta kom skilsmässa i viss utsträckning att accepteras om kärleken försvann i ett äktenskap. Man kan säga att den romantiska kärleken blev den nya och nödvändiga ingrediensen i ett lyckligt äktenskap. Tidigare hade kärleken i och för sig varit bra, men den var inte nödvändig för att hålla samman makarna. Det fanns nu även personer som hävdade att man inte ens behövde gifta sig för att leva tillsammans.

EN BORGERLIG MEDELKLASS

Skilnaderna inom medelklassen var stora, men den enades av en särskild livsstil. Till den hörde bland annat de många middagsbjudningarna och förändrade matvanor. Man började även dela gemensamma värderingar om vad som var rätt och riktigt och hur man skulle umgås. Men det som framförallt skilde en medelklassfamilj från en arbetarfamilj var att i medelklassen hade man åtminstone en tjänare.

Gör en genusanalys av bilden med hjälp av genussteorin!

UTANFÖR NORMEN • TOLKNINGAR

Även kampen för jämställdhet som tog fart mot slutet av 1800-talet möttes med anspelningar om lättja – bilden från omkring 1900 är ett inlägg i kvinnosaksdebatten.

I England var det normala att kvinnor mjölkade kor, men i vissa områden var traditionen att mjölkningen sköttes av män. Utsända statliga utredare menade att detta inte var »naturligt«. Men i stället för att acceptera att både män och kvinnor kunde sköta detta arbete, ville de förklara »problemet«. Utredarna kom då fram till att kvinnorna i dessa områden var lata.

Hur ska vi förstå att de engelska utredarna ansåg att kvinnorna var lata som lät sina män mjölka? Ett sätt att tolka det på är att säga att de hade fördomar om hur världen såg ut (till exempel vem som skulle göra vad): Kvinnor mjölkar och män mjölkar inte.

Eftersom män inte mjölkar måste man förklara varför män just i dessa områden mjölkar. Den enda förklaringen som utredarna kunde tänka sig var att kvinnorna av någon anledning valde att inte mjölka. Och den anledningen var lathet.

Men dessa kvinnor var knappast latare än andra, där rådde bara andra genusregler (se sidan 39) för vem som skulle göra vad. Man kan i stället säga att utredarna försökte förstå förhållandena utifrån sin egen »karta« av hur verkligheten skulle se ut. Det var viktigt att skilja på manligt och kvinnligt och att det manliga var mer värt (enligt genusreglerna).

ARBETE I FABRIKEN

Det nya industrisamhället hade många entusiaster, men också kritiker. Några ansåg att fabrikerne förstörde det traditionella levnadssättet och att natur och miljö tog skada. Fabrikerne var långt ifrån några säkra arbetsplatser.

I England var det i början svårt att rekrytera arbetskraft till de nya fabrikerne. De som arbetat inom förlagssystemet (se sidan 310) tyckte ofta att arbetet i fabrikerne var motbjudande. De var till exempel vana att bestämma sin arbetstakt och att planera arbetet själva. I fabrikerne var de tvungna att följa maskinernas rytm på bestämda tider, under långa dagar i ett hårt och monotont arbete. Dessutom fanns en del alternativ till fabriksarbetet. Man kunde

till exempel försörja sig som tjänstefolk eller lantarbetare. Svårigheten att få tillräckligt många arbetare ledde bland annat till att många arbeten sköttes av kvinnor och barn, som dessutom var billig arbetskraft.

Robert Blincoe var sju år gammal när han 1799 tillsammans med andra pojkar och flickor flyttades från fattighuset i London till ett bomullsspinneri i Nottingham. Där väcktes han sedan varje morgon klockan fem och fick en frukost bestående av gröt och grovt bröd. Halv sex började han arbeta i fabriken och höll på – utan raster – fram till klockan tolv. Efter en matpaus fortsatte arbetet. Arbetstiden brukade ligga kring fjorton timmar per dag, ibland ytterligare någon timme.

År 1833 stiftade det engelska parlamentet äntligen lagar som skulle skydda barnen mot de värsta sidorna av fabriksstillvaron. Enligt en utredning kunde förhållandena vara mycket dåliga. Här beskrivs hur det kunde gå till i en fabrik:

Det förekommer ofta att herr Horseman startar fabriken tidigare på morgonen än vad som är brukligt. Skulle ett barn vara dåsigt när förmannen går sin rond så knacker han barnet på axeln och säger »kom hit«. I ett hörn av rummet finns en järncistern som är fylld med vatten. Han lyfter pojken i benen och doppar huvud i cisternen och skickar sedan tillbaks honom till arbetet för resten av dagen.

Att arbetarna i de nya industrierna var fattiga och levde ett hårt liv är det ingen tvekan om. Men det liv som de lämnat hade också varit fattigt. Det är oklart hur levnadsförhållanden ändrades för arbetarna under den industriella revolutionens första tid. Tiderna 1780–1820 medförde inte några större ekonomiska förbättringar, däremot sämre arbetsvillkor.

Långsamt blev situationen något bättre fram till 1850 för att därefter mer märkbart förbättras. En arbetares köpkraft ökade med cirka 50 procent mellan åren 1770 och 1850. Främst gällde förbättringen mat och kläder, medan bostadsstandardens tog längre tid att höja.

Hur gammal bör man vara för att få arbeta?

ARBETARNA ORGANISERAR SIG

Arbetarna hade flera orsaker att vara missnöjda: De fick slita hårt i ohygieniska och farliga fabriker och de fick dåligt betalt. Kravaller, spontana upplopp och strejker förekom tidigt. Myndigheterna reagerade ofta hårt och till en början var det förbudet för arbetarna att bilda fackföreningar.

Med tiden blev arbetarna medvetna om sig själva som en grupp med gemensamma intressen som stod i konflikt med andra samhällsgruppers,

Utänför och innanför hemmets väggar. Kanske vill mannen, på språng mellan sina uppdrag ute i samhället, i förtrolighet dela något han läst i morgontidningen med sin hustru? Även om de många gånger hade anställda hemma, kunde medelklassens kvinnor känna sig begränsade av sin tids kvinnosyn.

Analysera bilden enligt genussteorin.